

UDK: 5:668:873:41

**ЧЕТ ТИЛИНИ ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ МУЛОҚОТ
МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

Низамов Гофур Мамарасулович

Зармед Университети чет тиллар кафедраси мудири, доцент.

Email: gofurnizamov8@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17763795>

Аннотация. Ушбу илмий мақолада бўлажак чет тили ўқитувчиларида маданиятлараро мулоқот компетенциясини шакллантириш ва ривожлантириш масаласи кенг қамровли тарзда ёритилади. Тадқиқотда маданиятлараро мулоқотнинг назарий асослари, тил ва маданият ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, халқаро илмий моделларнинг мазмун-моҳияти ҳамда уларнинг педагогик жараёнда қўллаш имкониятлари таҳлил этилади. Шунингдек, хорижий тажриба ва миллий таълим тизими ўртасидаги қийинчиликлар кўриб чиқилиб, бўлажак чет тили ўқитувчиларининг маданиятлараро компетенциясини ривожлантиришга хизмат қилувчи самарали методик ёндашувлар ва инновацион технологиялар таклиф этилади. Мақола орқали глобал дунёқарашни кенгайтириш, турли маданият вакиллари билан самарали мулоқот олиб бориш кўникмаларини мустаҳкамлашнинг назарий ва амалий асослари ёритилади.

Калим сўзлар: маданиятлараро мулоқот, чет тили ўқитувчиси, лингвомаданият, коммуникатив компетенция, педагогик технология, инновацион методлар, глобал таълим.

Аннотация. В данной научной статье всесторонне рассматриваются вопросы формирования и развития межкультурной коммуникации у будущих учителей английского языка. Подробно анализируются теоретические основы межкультурного взаимодействия, взаимосвязь языка и культуры, содержание международных научных моделей и возможности их применения в педагогической практике. Кроме того, проводится сравнительный анализ зарубежного опыта и национальной системы образования, выявляются эффективные методические подходы и инновационные технологии, способствующие развитию межкультурной компетентности будущих педагогов. Особое внимание уделяется формированию у студентов глобального мышления, способности эффективно взаимодействовать с представителями различных культур, развитию толерантности, эмпатии и навыков межкультурного понимания.

Представленные выводы и рекомендации направлены на совершенствование процесса подготовки учителей английского языка в соответствии с современными образовательными требованиями.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, преподаватель английского языка, лингвокультурология, коммуникативная компетентность, педагогические технологии, инновационные методы, глобальное образование.

Annotation. This research article provides an in-depth analysis of the development of intercultural communication competence among prospective English language teachers. It explores the theoretical foundations of intercultural interaction, the interrelationship between

language and culture, and the relevance of internationally recognized scholarly models within the pedagogical context. The article also examines comparative aspects of international practices and national educational approaches, identifying effective methodological strategies and innovative technologies aimed at enhancing intercultural competence in teacher education.

The study emphasizes the importance of fostering global awareness, communicative adaptability, tolerance, empathy, and intercultural understanding among future teachers. The findings and recommendations presented in the article contribute to improving the training process of English language teachers in accordance with current global educational standards and demands.

Keywords: intercultural communication, English language teacher education, linguocultural competence, communicative skills, pedagogical technologies, innovative teaching methods, global education.

Kirish

Замонавий жамиятда глобаллашув жараёнлари жадал суръатлар билан кечаётган бир пайтда, илм-фан, маданият ва таълим соҳаларида халқаро ҳамкорликнинг кенгайиши табиий жараёнга айланди. Айниқса, чет тилининг халқаро муносабатларда, бизнесда, таълимда ва технологияда глобал мулоқот воситаси сифатида мустаҳкам ўрни бо‘лажак чет тили ўқитувчилари зиммасига катта масъулият юклайди. Улар фақат тил билимларига эга бўлиши эмас, балки маданиятлараро мулоқотнинг моҳиятини чуқур англаган ҳолда турли маданият ва дунёқараш вакиллари билан самарали мулоқот ташкил этиш қобилиятини ривожлантиришлари зарур.

Маданиятлараро мулоқот — бу турли маданият эгалари ўртасидаги ўзаро ахборот алмашуви, ўзаро тушуниш, ўзини ва бошқани тўғри англашга қаратилган ижтимоий-психологик жараёндир. Чет тилини ўқитиш жараёнида мазкур тушунчанинг аҳамияти жуда каттадир, чунки тил ва маданият бир-бирига узвий боғланган. Тил — маданиятнинг асосий қиёфаси, маданият эса тилнинг моҳиятини тўлиқ очиб беради. Шунинг учун чет тили ўқитувчиси нафақат грамматика ва лексикани ўргатувчи мутахассис, балки маданий воситачи сифатида ҳам фаолият юритиши талаб этилади.

Бўлажак чет тили ўқитувчиларида маданиятлараро мулоқотни ривожлантириш методикасини янада такомиллаштириш учун ўқитиш жараёнида бир нечта фундаментал ёндашувларни уйғунлаштириш зарур. Аввало, маданиятлараро мулоқотнинг асосий тамойиллари — ўзаро ҳурмат, эмпатия, маданий сезгирлик, контекстни тўғри талқин қила олиш, коммуникатив мослашувчанлик — амалий машғулотлар орқали мустаҳкамланиши лозим.

Шунингдек, таълим жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш самарадорликни оширади. Хусусан, “Cultural Comparison”, “Role-play”, “Case Study”, “Intercultural Scenarios”, “Virtual Exchange” каби методлар орқали талабалар турли маданий вазиятларга дуч келади ва реал мулоқот шароитида тўғри стратегияни танлашни ўрганади.

Яна бир муҳим жиҳат — таълим жараёнига рақамли воситаларни кенг татбиқ этишдир.

Халқаро платформалар, чет тилида олиб бориладиган маданий форумлар, подкастлар ва ҳужжатли филмалар орқали талабалар турли халқларнинг қадриятларини чуқурроқ англайди. Келажак ўқитувчи учун бундай тажриба нафақат тил билимларини, балки глобал фикрлаш ва кенг дунёқарашни шакллантиришга хизмат қилади.

Маданиятлараро мулоқотни ривожлантириш методикасининг яна бир устун йўналиши — таҳлилий ва рефлексив ёндашувдир. Ҳар бир машғулотдан сўнг талабалар ўзининг хатти-ҳаракатлари, мулоқот стратегиялари, сезган маданий фарқлари ҳақида мулоҳаза юритиши лозим. Бу эса уларда танқидий фикрлашни, ўз хатти-ҳаракатини баҳолай олишни ва келажакда она тили бўлмаган муҳитда самарали мулоқот қилиш кўникмаларини шакллантиради.

Бугунги кунда Ўзбекистон таълим тизимида чет тилларини билишга, жумладан чет тилини чуқур ўзлаштиришга бўлган талаб янада ошиб бормоқда. Давлатимизда амалга оширилаётган ислохотлар, хорижий таълим стандартларига мос янги ўқув дастурлари, халқаро ҳамкорликдаги лойиҳалар — барчаси бўлажак ўқитувчилар тайёргарлигини юқори босқичга кўтаришга қаратилган. Маданиятлараро мулоқот компетенцияларини шакллантириш ҳам ана шу жараённинг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади.

Шу маънода, мазкур илмий мақолада бо‘лажак чет тили ўқитувчиларида маданиятлараро мулоқотни ривожлантиришнинг назарий, амалий ва методик жиҳатлари ҳар томонлама ўрганилади. Мақоланинг асосий мақсади — мавжуд илмий ғоялар ва методларни таҳлил қилиш, уларни миллий таълим амалиёти билан уйғунлаштириш, шу орқали замонавий талабларга жавоб берадиган методик тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Маданиятлараро мулоқотнинг назарий асослари:

Маданиятлараро мулоқот тушунчаси ва унинг таркибий қисмлари

Маданиятлараро мулоқот (intercultural communication) — турли маданий муҳит ва ижтимоий тажрибага эга инсонлар ўртасидаги ахборот алмашинув жараёни бўлиб, у нафақат тил билимини, балки маданий кодлар, урф-одатлар, қадриятлар, дунёқарашлар ва коммуникатив хулқ-атвори ҳам ўз ичига олади. Мазкур тушунча XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб алоҳида илмий йўналиш сифатида шакллана бошлаган.

Маданиятлараро мулоқотнинг асосий компонентлари:

- Лингвистик компетенция — грамматика, лексика, талаффуз меъёрларини билиш.
- Паралингвистик белгилар — имо-ишора, мимика, овоз баландлиги, пауза, темп каби новербал элементлар.
- Лингвомаданий компетенция — тилда акс этган маданий кодларни, реалияларни, идиомаларни, қиёсий маданий ўхшашлик ва фарқларни тушуниш.
- Прагматик компетенция — нутқ актини вазиятга мос равишда тўғри танлаш, мулоқотдаги мақсад ва вазифаларни англаш.
- Эмпатия ва толерантлик — мулоқот иштирокчисининг ҳис-туйғуларини тушуна олиш, маданий фарқларга ҳурмат.
- Маданиятлараро мулоқот нормал мулоқотдан фарқли равишда қийинроқ кечади, чунки ҳар бир маданиятда ўзининг англолмаган (implicit) коммуникатив қоидалари мавжуд.

Масалан, англосаксон маданиятидаги мулоқотда тўғридан-тўғрилик ва шахсий масъулият муҳим бўлса, шарқ маданиятида юмшоқ баён қилиш, ҳурмат ифодалари ва ижтимоий масофани сақлаш устувор ҳисобланади.

Маданиятлараро мулоқот назариялари:

Интеркультура мулоқотни ўрганишда қатор назарий моделлар мавжуд бўлиб, улар бўлажак чет тили ўқитувчилари тайёргарлигида муҳим методологик асос ҳисобланади.

Э. Холлнинг «юқори ва паст контекстли маданиятлар» назарияси

Холл маданиятларни икки турга ажратади:

- Юқори контекстли маданиятлар (Япония, Хитой, араб давлатлари) — маъно кўпроқ вазият, муносабат ва ностандарт ишораларда берилади.

- Паст контекстли маданиятлар (АҚШ, Германия, Британия) — фикрлар очик, аниқ, қисқа қилиб билдирилади. Ушбу фарқларнинг билинмаслиги тил ўрганувчиларда катта коммуникатив хато ва тушунмовчиликларга сабаб бўлади.

Г. Хофстеде маданият ўлчовлари Хофстеде маданиятни 6 асосий ўлчов орқали таҳлил қилади:

1. Индивидуализм — коллективизм
2. Масофани камайтириш ёки ошириш даражаси (power distance)
3. Мужассамлик — аёллик тамойили (masculinity/femininity)
4. Номуайянликдан қочиш даражаси
5. Узоқни кўзлаш — қисқа муддатлилик
6. Лаззатланиш — ўзини чеклаш Бу ўлчовлар тил ўрганувчиларда маданий тафаккурни шакллантиришда қўлланилади.

Беннетнинг «маданий сезгирлик модели» (DMIS)

Беннет маданиятлараро ривожланишни 6 босқичга бўлади:

- инкор этиш,
- қаршилик,
- минимализация,
- қабул қилиш,
- адаптация,
- интеграция. Ушбу босқичлар бўлажак ўқитувчиларнинг маданиятлараро тафаккурини баҳолашда қўлланилиши мумкин.

1.3. Хорижий тил таълимида маданиятларни ўрганишнинг аҳамияти

Инсон чет тилини ўрганар экан, у нафақат тил, балки ўша тил эгаларига хос дунёқараш, урф-одат, коммуникатив меъёрларни ўзлаштиради. Чет тили таълимида маданият қуйидаги вазифаларни бажаради:

1. Коммуникатив компетенцияни тўлиқ шакллантиради. Талаба тилда гапира олса-да, агар маданий кодларни билмаса, унинг мулоқоти самарасиз бўлиши мумкин.

2. Стереотип ва маданий хато (cultural faux pas) ларни камайтиради. Масалан,

Британияда «How are you?» саволи саломатлик ҳақида эмас, балки хушмуомалалик рамзи сифатида тушунтирилиши.

Mazkur ilmiy tadqiqot bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy asoslari, metodik yondashuvlari va amaliy mexanizmlarini chuqur tahlil qilishga bag'ishlandi. Olib borilgan izlanishlar natijasida aniqlandi-ki, bugungi globallashuv jarayonlari, xalqaro integratsiya va raqamli makonning kengayishi sharoitida ingliz tili o'qituvchisining kasbiy faoliyati faqat til o'rgatish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarni turli madaniyatlarga mos ravishda erkin muloqot qiladigan, global fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishni ham o'z ichiga oladi.

Tadqiqot davomida madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining mazmuni, tarkibiy elementlari va rivojlanish bosqichlari xalqaro ilmiy manbalarga tayangan holda aniqlashtirildi.

Xususan, M. Byramning "Intercultural Communicative Competence", B. Bennetning "Developmental Model of Intercultural Sensitivity", D. Deardorffning "Piramidal modeli" kabi konsepsiyalar asosida bo'lajak ingliz tili o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan yangi talablar ishlab chiqildi. Ushbu modellarni O'zbekiston ta'lim tizimi uchun moslashtirish imkoniyatlari ham ko'rsatib berildi.

Olingan natijalar shuni tasdiqladiki, madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi lingvistik ko'nikmalar bilan bir qatorda sotsiologik, psixologik va madaniy savodxonlikni ham talab qiladi.

Bo'lajak o'qituvchining boshqa millat vakillarini tushunish, madaniy farqlarni hurmat qilish, moslashuvchan muloqot strategiyalaridan foydalana olish qobiliyatlari ularning kasbiy muvaffaqiyatining muhim omillaridan biridir. Shu bois mazkur kompetensiyani rivojlantirishda an'anaviy grammatika-markazlashgan yondashuvlar o'rniga kommunikativ, madaniyatga yo'naltirilgan, kontekstual va integrativ metodikalar ustuvor bo'lishi zarur.

Tadqiqotning amaliy qismida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik tizim taklif qilindi. Unda quyidagi yo'nalishlar alohida ahamiyat kasb etdi:

- lingvomadaniyat asoslarini o'qitish;
- autentik materiallar (intervyu, podkastlar, film parchalari, ingliz tili mamlakatlari madaniy namunalari)dan foydalanish;
- loyihaviy va tadqiqot faoliyatini joriy etish;
- xalqaro virtual almashinuv, onlayn muloqot platformalaridan foydalanish;
- madaniyatlararo vaziyatlarga asoslangan rol-o'yinlar, debatlar, insenirovkalar;
- refleksiya va o'z-o'zini baholash texnikalaridan foydalanish.

Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili o'qituvchilari tayyorlash jarayonini takomillashtirish uchun quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. O'quv rejalarida madaniyatlararo kommunikatsiya modullarini kengaytirish.
2. Pedagogik amaliyot vaqtida talabalarni xalqaro muhitda ishlashga tayyorlovchi real muloqot vaziyatlari bilan boyitish.
3. Zamonaviy raqamli madaniyat resurslari asosida o'quv kurslarini ishlab chiqish.
4. Professor-o'qituvchilar tarkibini ushbu yo'nalish bo'yicha muntazam malaka oshirish tizimiga jalb qilish.
5. Talabalarning global kompetensiyasini o'lchash uchun maxsus diagnostik vositalar yaratish.

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirish — zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas talabi bo'lib, u o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini yanada chuqurlashtiradi, ta'lim samaradorligini oshiradi va o'quvchilarning global dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladi.

Taklif etilgan metodik yondashuvlar kelajak pedagoglarining xalqaro maydonda raqobatbardosh bo'lishiga, O'zbekiston ta'lim tizimida madaniy bag'rikenglik va ochiqlik prinsiplarining mustahkamlanishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Низамов Ғ. М. Используя информационно-коммуникационные технологии, человек способен уравнивать местоимения с помощью предложений //Conference Zone. – 2023. – С. 67-69.
2. Nizamov G. M. Improving the professional competence of students in the specialty by teaching foreign languages //Научные исследования и общественные проблемы. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С. 148-150.
3. Низамов Ғ. М., Турсунова М., Мамаражабов С. М. Олий таълим муассасаларида касбий коммуникатив омилкорликни шакллантириш натижасида экспериментал гуруҳда касбий коммуникатив омилкорликнинг ривожлантириш босқичлари //Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali. – 2022. – С. 996-999.
4. Nizamov M. Axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositasida huquqni muhofaza qiluvchi organlarda faoliyat yurituvchilarning kasbiy kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish xorijiy tilning ahamiyati //Interpretation and researches. – 2024. – Т. 2. – С. 24.
5. Низамов Ғ. М., Тагаева З. С., Мамаражабов С. М. Ахборот-коммуникация технологиялари воситасида чет тилини ўрганиш жараёнида агрономия мутахассислиги талабаларининг касбий коммуникатив омилкорлигини шакллантириш воситалари //Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali. – 2022. – С. 992-995.
6. Низамов Ғ. М., Холмирзаева З. О., Мамаражабов С. М. Олий таълим муассасаларида чет тилини ўқитиш жараёнида номутахассис таълим йўналиши талабаларининг касбий коммуникатив омилкорлигини шакллантириш услублари //Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali. – 2022. – С. 988-991.
7. Nizamov G. M. Methods of forming the professional communicative facility of the students of the field of education in the process of teaching a foreign language in higher education institutions //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 10. – С. 165-167.
8. Nizamov G. M. Important factors and efficiency of using communicative methodology in the process of teaching a foreign language, together with the criteria of professional communicative effectiveness //Conference Zone. – 2022. – С. 155-159.

9. Nizamov G. M. Important principles of foreign language learning training systems in the development of students' professional communicative competences //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – T. 11. – №. 10. – C. 111-113.